

Володимир БАРАН
(Київ, Україна)

УДК 902.3(477.83/.86)(047.31)“1995”

Богдан ТОМЕНЧУК
(Івано-Франківськ — Коломия, Україна)
ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-7445-8378>

ЗВІТ ПРО АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗА 1995 РІК¹

В архіві бібліотеки Національного заповідника «Давній Галич» зберігаються численні наукові звіти археологічних, етнографічних, історико-краєзнавчих, науково-дослідних (пошукових) експедицій, котрі впродовж понад тридцятилітньої діяльності заповідника формують цінний матеріал для вчених. Найдавніший археологічний звіт стосується досліджень, проведених під керівництвом археологів Володимира Барана (Київ) та Богдана Томенчука (Івано-Франківськ) у польовому сезоні 1995 року. Основні роботи проводилися на Крилоському городищі у с. Крилос Івано-Франківської області. Більшість виявлених артефактів та знахідок поповнили музейну колекцію фондів новоствореного заповідника. Звіт публікується згідно з оригіналом, з дотриманням і збереженням усіх особливостей його оформлення, скорочень, правопису, доданих малюнків, таблиць і фото.

Ключові слова: Крилос, В. Д. Баран, Б. П. Томечук, археологічні розкопки, стратиграфія, давній Галич, житло, вал, піч, яма.

¹ Національний заповідник «Давній Галич». Баран В. Д., Томенчук Б. П. Звіт про археологічні дослідження за 1995 рік. Машинопис. 19 арк. + 21 іл.

ЗВІТ

про археологічні дослідження, проведені в 1995 р.
археологічною експедицією Галицького Національного заповідника
(спільно з Інститутом археології НАНУ)
та Івано-Франківського краєзнавчого музею

Керівник експедиції —
чл.-кор. НАНУ, зав. відділу археології ранніх слов'ян
Інституту археології НАНУ В. Баран.
Відкритий лист № 92/125.

Заст. керівника експедиції —
зав. відділу археології Івано-Франківського
краєзнавчого музею Б. Томенчук.
Відкритий лист № 93/125.

Археологічні розкопки проводились на кошти, виділені Галицьким Національним заповідником. Термін проведення робіт: липень—вересень 1995 р. В роботі експедиції брали участь студенти-практиканти історичного факультету Прикарпатського університету /кер. пр. І. Кочкін/, школярі Крилоської школи та воїни Національної гвардії Івано-Франківського гарнізону.

Основні роботи проводились на території Крилоського городища в с. Крилос Галицького району Івано-Франківської області. Вони були розпочаті тут нами в 1991 році.

Розкоп № 1.

Розкоп № 1 знаходився в пд.-зах. частині основного, центрального майданчика городища, де, очевидно, розміщувався князівський замок XII—XIII ст. давнього Галича.

Розкоп прив'язано до траншеї 1993 р. Він закладений з метою музеєфікації оборонної системи першого основного валу князівського замку — дитинця Галича. Квадрати розкопу № 1 також відповідають квадратній сітці траншеї 1993 р. Розмір розкопу 16x16 м. Вони визначені тим, що розкоп займає проміжок площі між траншеєю 1993 р. з західного боку та ще більш раннім розкопом 80-х років В. Ауліха. Розкоп поділено на сектори, розмежовані бровками шириною 1 м:

1 сектор — шириною 5 м.

2 сектор — шириною 4 м.

3 сектор — шириною 5 м.

Стратиграфія: Зверху йде дерновий шар на всій площі розкопу товщиною 0,25 м. Нижче чорнозем, який у секторах 2–3 доходить до -0,30–0,40 м. У першому секторі дерновий шар залягає на насипі валу жовтого кольору. Нижче в усіх секторах починається культурний шар пізнього середньовіччя.

Відповідно до плану музеєфікації у кв. ІБВ — 8БВ, прокопано до глибини виявлення прошарку X–XI ст. У всіх п'яти квадратах розкопу до виявлення кам'яної вимостки останнього третього горизонту пізнього середньовіччя. У першому секторі до появи горілих зрубів XI–XII ст.

Сектор І.

В цьому секторі (в кв. 1-3 В-III) прокопано насип валу до гл. 0,45 м від сучасного рівня. На глибині 0,25–0,30 м по всій площі розчищено розрізнені скупчення переважно крупної гальки, якою було вимощено гребінь валу після знищення оборонних стін XIII ст. Вимостка сильно порушена оранкою. В кв. І–3 БВ було прокопано до -1,70 м. На глибині -0,25 м виявлено залишки будівлі (вежі?), долівка якої простежена на гл. -1,32 м. Вона прорізала глиняну обмазку XI–XII ст. Будівля розміром 3,30х3,15 м. На віддалі 0,50 м від західної та північної стінок було виявлено добре збережену глиняну піч, яка знаходилась в пн-зах. куті. Вона мала підковоподібну форму і була звернена устям на схід. Стінки збереглися на висоту 0,15–0,20 м. Товщина черен'я — 5 см. Розміри печі — 0,75х0,95 м. Перед пічкою знаходилась яма діаметром 0,40 м, заглиблена в долівку на 0,15 м. Будівля мала темнувате заповнення, що досить чітко відрізнялося від глинястого насипу валу. В заповненні знайдено багато уламків гончарної пізньосередньовічної кераміки /рис.____/. Крім керамічних виробів, знайдено залізний ніж, ножиці, замок, цвяхи /рис.____/. Вони датуються цим же часом (кін. XVI — поч. XVII ст.). Дана будівля безперечно входила в систему пізньосередньовічних оборонних конструкцій і може вважатися сторожовою вежею.

Нижче рівня заглибленої вежі в оборонний вал XII–XIII ст. виявлено в основі насипу залишки згорілих дерев'яних конструкцій. Зокрема, рештки плах, основи клітей поперечної стіни. Ширина плахи — 0,20–0,25 м. Збережена довжина (до бровки) 2 м. На підлозі клітей знайдено лише декілька фрагментів кераміки XII–XIII ст. Під підлогою виявлено невелику ямку 1х1 м глибиною 0,35 м. Вона була заповнена сірим ґрунтом, а на дні — саджистим шаром.

Нижче рівня давньоруських /XII–XIII ст./ згорілих оборонних клітей валу, знаходиться глиняна підсипка товщиною 0,35–0,45 м. Вона перекрила згорілі рештки укріплень X–XI ст. Останні являють собою саджистий прошарок з включенням обвуглених кусків дерева та обмазки. В кв. 2-3 БВ цей прошарок ще зберігає включення каміння-гальки. Самі залишки клітей X–XI ст. залягають на потужній глиняній підсипці до 3 м. Ширина клітей X–XI ст. 3,5 м. Вона знаходилась на гребні валу в кв. 1–3 БВ. Підлога кліті і дно піднімається вверх до гребня валу. Сама оборонна кліть X–XI ст. також стоїть на потужному глиняному валу, який споруджений як платформа на краю яру, піднімаючи його край (штучно) до рівня майданчика.

Сектор 2. /кв. 4-5 БВ/ Тут прокопано до глибини 1,40 м. На глибині 0,50–1 м відкрито потужну кам'яну вимостку, яка добре збереглася по всій площі. Це продовження пізньосередньовічної вимостки, яка покривала увесь внутрішній схил валу. Під підсипкою, як і в першому секторі, виявлено потужний шар спалений – залишки згорілих зрубів оборонного валу XII–XIII ст. Їх південна частина розчищена нами в секторі № 1. Товщина спаленини (по південній бровці) сягала 0,70 м, по північній – 0,30 м. Таким чином, загальна ширина (Пн.–Пд.) в обох секторах досягала 8,95 м.

В підоснові опаленого шару, що являв собою сірку перепалену (до червоного) глину, виявлено саджистий прошарок – залишки дерев'яної підлоги. Тут розчищено горілі плахи дерев'яного зрубу двох оборонних клітей. Перша кліть починалась від гребеня валу. В секторах № 1 і № 2 виявлено і поперечні стіни зрубу. Довжина виявленої плахи сягала 7 м, ширина 0,20–0,25 м. До неї по тій же лінії примикала інша плаха другої кліті, що заходила в кв. 5 Б. В цілому можна реконструювати наявність двох клітей – двох рядів оборонної стіни, спорудженої на валу X–XI ст. Внутрішні кліті мали печі. Залишки одної з них відкрито нами в пд.-сх. куті зрубу. Її розміри 0,60x0,70 м.

Загальні розміри клітей:

- зовнішні – довжиною 4,5 м і шириною 5 м.
- внутрішні – довжиною 4,5 м і шириною 3,5 м.

Перепад висот підлоги клітей має 1 м.

В секторі № 2 під оборонними клітями XII–XIII ст., як і секторі № 1, виявлено оборонні стіни X–XI ст. Ширина їх зрубних клітей X–XI ст. дорівнює 3,5 м.

Сектор 3. В секторі (кв. 6–8 ВЕ) знято культурний шар до глибини 0,70 м. В кв. Б дійшли до глибини 1,40 м. Стратиграфія тут ідентична, як у секторах № 1 і № 2.

Дані роботи будуть продовжені в 1996 р. Всі вони відповідають проєкту майбутньої музеєфікації (під павільйоном) цієї ділянки оборонних стін Галича X–XI ст., XII–XIII ст. та XVI–XVII ст.

Розкоп II. Його закладено біля південно-східної частини (митрополичого палацу) будинку Крилоського краєзнавчого музею, в двох метрах від його стін. Розміри розкопу 8х5 м (40 м²) /рис. ____/. Розкоп орієнтовано відносно будівлі довшою віссю по лінії сх.-зах.

Стратиграфія. До глибини 0,40 м від сучасної поверхні знаходиться шар будівельного сміття (валик, бита цегла, каміння). Глибше, там, де немає пізньосередньовічних ям, залягає культурний шар XII–XIII ст. В кв. 2 ВГ на глибині 0,80 м розчищено шар сильно обпаленої глини, прогорілої двома обгорілими плахами — залишки наземної будівлі XII–XIII ст. Довжина одної з них (південна) 0,80 м, товщина 0,20 м. На північ від південної стінки розчищено ще одну обвуглену плаху на глибині 0,80 м. Вона має вигляд скоріше ланки шириною 0,40 м. Вона може також вважатись за залишки тут дерев'яної підлоги, що фіксується суцільним обвугленим шаром і займає увесь північно-східний кут споруди. Ці залишки підлоги зверху перекриті суцільним шаром глиняної обмазки товщиною 0,20 м. Її можна сприймати як розвал стелі і стінок будівлі. В кв. 2В на рівні підлоги виявлено 5 роздавлених скляних браслетів і залишки бронзового предмета (підсвічника) (рис. ____). Крім того, на долівці знайдено і окремі невеликі фрагменти кераміки XII–XIII ст.

Під північним краєм розкопу у межах будівлі на глибині 0,60 м виявлено пізньосередньовічну пічку-сушарку фруктів. Її довжина 1 м. Західний край пічки виходив за межі розкопу.

Давньоруське житло (XII–XIII ст.) з усіх сторін було сильно знищене пізньосередньовічними та новітніми ямами з камінням і цеглою. Крім того, тут знайдено і декілька великих кам'яних блоків з Успенського собору.

Центральну частину розкопу займали сучасні ями. Найбільша з них, що простежується з рівня сучасної поверхні, має розміри 3х3, 30 м. Вона використовувалась для гасіння вапна.

В північній частині розкопу чітко виділяється велика яма від вибуху снаряда, осколки якого тут виявлено.

У східній частині розкопу (кв. 4-5 ВГ) на глибині 0,8–1,10 м розчищено шар глиняної обмазки розміром 2,80х2,50 м. В основі цього обпаленого шару простежено глиняну підсипку, в якій знайдено фрагменти сучасної цегли і підкову. Відомо, що в розкопі майже всі ями новітнього походження. Цим же часом датуються і окремі виявлені тут вогнища і печі /рис. ____/.

Розкоп III.

Розкоп закладено в 25 м на північ від розкопу № I. В 1994 р. тут було закладено нами тр. 3 з метою проведення розрізу верхньої, західної тераси. Вона була направлена перпендикулярно до засипаної траншеї Ауліха /у 1977 р./.

В 1995 р. нами на місці тр. 3 закладено розкоп розміром 5х10 м /рис. ____/.

Стратиграфія.

Верхній шар — чорнозем товщиною 0,40–0,80 м. Зверху задернований. Під ним починаються насипні прошарки, де темна земля чергується з прошарками глини з включенням каміння, глиняної обмазки, уламків кераміки. Матеріал появляється на глибині 0,70–1,10 м.

В західній частині розкопу, кв. В-Г, по краю тераси на всю довжину розкопу на глибині 0,5–0,70 м від сучасної поверхні розчищено шар каміння-гальки. Ця кам'яна вимостка лежала на темній земляній підсипці, в якій знайдено кераміку XII–XIII ст. Ширина кам'яної вимостки 0,80–3 м. Вона, очевидно, датується пізньосередньовічним часом і використовувалась (як і на валах) для зміцнення краю тераси і як хідник. В траншеї 3 /1994 р./ тут на вимостці було знайдено велику піч з цеглою, звернену устям до сходу. Розмір печі — 0,50х0,50 м.

В розкопі виявлено ряд ям від стовпів — опор великого будинку. В кв. 4–5 БГ розчищено південні ями.

Яма № 1 (кв. 5 Б) має округлу форму і вертикальні стінки. Глибина 1,60 м від сучасної поверхні. Від рівня виявлення 0,20 м. Діаметр ями — 0,80 м. Заповнення ями — глиниста земля з включенням кераміки XII–XIII ст.

Яма № 2 (кв. 5 БВ) розміщена на віддалі 1 м від ями № 1. Вкопана в материк на 0,75 м. Форма округла, стінки вертикальні, дно рівне.

Яма № 3 знаходиться на віддалі 0,75 м на захід від ями № 2. Її діаметр 0,90 м. Заповнення ідентичне попереднім.

Яма № 4 (кв. 4-БГ) на віддалі 1 м від ями № 3. Діаметр ями 1 м. На 0,70 м вкопана в материк. Знаходиться під кам'яною вимостою.

Західні ями.

Яма № 5 діаметром 1 м і глибиною 0,45 м. Дно рівне, стінки вертикальні. Яма знаходиться на 0,40 м нижче кам'яної вимости, під нею. Слід зазначити, що тут простежуються дві вимости: рання і пізня. Рання — давньоруська (XII—XIII ст.) — знаходиться між західними ямами. Пізня — пізньосередньовічна, покриває всі ями.

Яма № 6 діаметром 0,85 м і глибиною 0,50 м. Віддаль між ямами 5 і 6 дорівнює 0,90 м, ямами 6 і 7 — 0,50 м, ямами 6 і 7 — 0,55 м, ямами 7 і 8 — 0,70 м.

Яма № 7 діаметром 0,90 м і глибиною в материк 0,40 м. Стінки вертикальні, дно рівне.

Яма № 8 діаметром 0,85 м і глибиною 0,45 м.

Яма № 9 діаметром 0,87 м і глибиною 0,55 м.

Яма № 10 залишилась у нерозкопаній ділянці розкопу, під яблунею, на віддалі 1,5 м від ями № 9 виявлено яму № 19 діаметром 1 м і глибиною 0,45 м.

Північну сторону будівлі визначали ями № 11—15. Вони відкриті під північною стінкою розкопу, що дало можливість дослідно простежити їх стратиграфію відносно загальної стратиграфії розкопу і будівель.

Яма № 11 більшою частиною заходить у північну стінку розкопу і залишалась не дослідженою до кінця.

Ями № 12—15 також заходять у північну стінку розкопу, що не завжди дає можливість точно визначити їх розміри. Діаметр ями № 12 — 0,95 м, глибина 0,55 м в материк і 1,95 м від сучасного рівня поверхні.

Яма № 12 знаходиться на віддалі 0,60 м від ями № 11.

Яма № 13 відкрита на віддалі 0,90 м від ями № 12. Її діаметр 0,85 м, глибина 1,65 м від сучасної поверхні.

Яма № 14 знаходиться на віддалі 0,70 м від ями № 13. Її діаметр 0,77 м, а глибина 0,60 м в материк.

Яма № 15 заходить у північну і східну стінки розкопу. Знаходиться на віддалі 0,75 м від ями № 14. Діаметр ями 0,90 м, а глибина 0,77 / 2, 10 м від сучасної поверхні.

Східні ями (внутрішні?)

Яма № 16 діаметром 0,90 м знаходиться на віддалі 1,30 м від ями № 15. Заповнення — жовта глина (забутовка?).

Яма № 17 знаходиться на віддалі 0,45 м від ями № 16. Діаметр ями 0,45 м і глибина 0,20 м.

Яма № 18 діаметром 0,40 м і глибиною 0,35 м. Зверху з кам'яною обкладкою.

Таким чином, всі виявлені нами стовпові ями (південні, західні і північні) окреслюють велику будівлю довжиною 12 м. В ямах знаходились великі (діаметром 0,70—0,80 м) вертикальні колоди — «сваї». Вони служили фундаментом, на якому стояли вже нижні вінці зрубної стіни. Вивчивши матеріали звіту В. Ауліха за 1971 р., в його траншеї, яка примикає до нашого розкопу, ми виявили ще один ряд ям, ідентичних нашим. Це був східний ряд ям будівлі. В. Ауліх прийняв ці ями за стовпові ями від огорожі. Таким чином, у нас з'явилась можливість визначити і ширину (зах.-сх.) будівлі I. Вона становила тут 7,5—8 м. Отже, загальні розміри будівлі 12х7,5 м.

У зв'язку з тим, що є окремі ями, які виходять за межі будівлі (ями № 1А, № 2А В. Ауліха та № 15, 16), можна сподіватись на існування ще більшого приміщення, яке прилягає до останнього зі сходу. Його розкопки і стануть предметом досліджень у 1996 р.

В північно-західній частині будівлі виявлено залишки двох печей. Піч № 1 розміром 0,97х0,70 м. Дещо заглиблена в долівку. Стінки товщиною 10—15 см. На череню знайдено декілька фрагментів кераміки XII—XIII ст. Товщина череня 7—10 см. Піч забита жовтою глиною і законсервована таким чином. Поряд з нею на віддалі 0,60 м на захід відкрито піч № 2.

Піч № 2 розміром 0,80х0,80 м. Споруджена на рівні долівки. Перед пічкою відкрито велику передпічну яму розміром 1,30х0,90 м і глибиною 0,25—0,30 м.

Стратиграфічні спостереження по всіх стінках розкопу та 3-х бровках дають можливість говорити про двоповерховий характер будівлі /рис. ____/. Детальний аналіз буде дано нами після повного розкриття об'єкта. Це стосується і численного керамічного матеріалу, виявленого нами в заповненні /рис. ____/, що не відрізняється від типових форм кінця XII — початку XIII ст. Звертає на себе увагу наявність великої кількості фрагментів амфор. Під залишками давньоруської будівлі нами було виявлено напівземлянкове житло (кв. 3-4/БВ).

Житло № 1

Ще в минулому році в траншеї 3 на глибині 2,20 м від сучасної поверхні виявлено південну стінку напівземлянкового житла Х–ХІ ст. В цьому сезоні в процесі розкопок під шаром ХІІ–ХІІІ ст. /1,20 м/ виявлено чотирикутну пляму цього житла. Вона чітко виділялась на фоні передматерика жовто-сірим млявим заповненням /рис. ____ /.

Житло мало чотирикутну форму і було орієнтоване стінками за сторонами світу з відхиленням 20°. Розміри житла 3,80х3,60 м. Глибина 2,20 м від сучасної поверхні. В материк вкопане на 1 м. Стінки вертикальні, долівка рівна і покрита саджистим прошарком. Під стінками розчищено нижні в'їзди дерев'яного зрубу, з'єднаного на кутах в «обло». Плахи добре збереглись завдяки вологому глинистому ґрунту. В пн.-сх. куті за пічкою збереглись навіть три вінци зрубу. Плахи прилягають до стінок котловану, за винятком північної стіни. Тут вони відходять на 0,25 м від неї. Проміжок між стінками котловану і плахами зрубу забутований чистою жовтою глиняною засипкою. Плахи збереглись на товщину 7–10 см. Під час розчистки печі було встановлено, що тут плахи були поставлені на камені — основу печі. Отже, основа печі була споруджена перед складанням зрубу.

В північно-східному куті житла розчищено піч-кам'янку. Збереглась лише її основа. Верхня частина була розібрана під час розборки самого житла. Піч була складена з крупних каменів гальки з забутовкою дрібним камінням, інколи колотим, і землею. Внутрішні розміри печі 0,35х0,50 м, а зовнішні 1,25х1,25 м. Піч збереглась на висоту 0,25 м. Черинь, підмазаний глиною, залягав на рівні долівки. На ньому лежав саджистий шар товщиною до 10 см. Тут знайдено фрагмент стінки гончарного горщика ХІ ст. При розчистці печі також знайдено декілька маловиразних фрагментів горщиків ХІ ст. та уламок товстостінної конічної миски /рис. ____/. На материковій долівці житла чітко простежено саджистий прошарок товщиною до 8 см, у якому були вкраплення дрібної обмазки. Цей прошарок заходив і під основу печі. Складається враження, що цей стерильний (без знахідок) шар служив ізоляцією між дном і підлогою. Наявність останньої визначається за досить виразними слідами двох лежнів, ледь вкопаних у материкову основу для печі на південь. У житлі чітко виразно визначаються по долівці. Віддаль між лежнями 1,04 м. Товщина лежнів 6–7 см.

В житлі виявлено ряд стовпових ям, які знаходились в кутах будівлі та посередині стін. Вони служили внутрішнім, додатковим кріпленням дерев'яних стін житла. Їх розміри в середньому 13х25 см і глибина 20–27 см.

Крім стовпових ям, виявлено декілька ям господарського призначення, зокрема одна квадратна яма в центральній частині житла розміром 0,6х1 м і глибиною 0,27 м. В темному заповненні ями (із саджистим прошарком) знайдено 3 дрібні фрагменти посуду XI ст. В північно-західному куті знаходилась ще одна невелика яма розміром 0,50х0,60 м і глибиною 0,20 м.

Таким чином, розкоп III дав надзвичайно цікавий матеріал як з ранньої історії Галича (X–XI ст.), так і з пізнього середньовіччя. Надзвичайно перспективним є виявлений тут великий будинок на «сваях», датований XII–XIII ст. В наступному сезоні нами намічено продовжити розкоп III в східному і північному напрямках, що дасть можливість простежити поширення всіх різночасових об'єктів на цьому центральному майданчику Крилоського городища.

Дослідження оборонної системи Крилоського городища

В 1995 р. нами було продовжено вивчення оборонної системи городища. З цією метою було перерізано всі основні вали.

Вал Золотого Току

Траншея шириною 1,5 м і довжиною 13 м перерізала насип валу в південній частині урочища (біля новітнього в'їзду). На планах Я. Пастернака, вміщених в його монографії, ця територія вже досліджувалась ним у 1938–1941 рр. Ми все ж надіялися на непотривоженість тут частини валу. Траншея показала наявність розкопів Я. Пастернака і в цій частині валу. Все ж вдалося зафіксувати і добре збережену в декількох місцях первісну структуру валу /рис. ____/

Вал широкий, його розміри близько 10 м (від вершини валу). В найвищій точці його висота зараз становить 1,70–1,90 м. Основу валу тут складала чорна щільно утрамбована земля, в якій траплялися вуглинки, обмазка, фрагменти кераміки XII–XIII ст. і фракійського гальштату. Зверху під одним шаром зафіксовано шар пізньосередньовічного шару (товщиною до 0,5 м). Під описаною вище основою валу з чорнозему виявлено ще одне — внутрішнє — ядро валу, насипаного

з жовтої щільної глини. Його висота 0,80 м. Всередині простежено тонкий чорний прошарок (товщиною 0,10 м), в якому знайдено фрагмент кераміки XII ст. В підоснові валу знаходиться похований чорнозем, який датується керамікою фракійського гальштату. Його товщина 0,30-0,50 метра. Нижче, на глибині 2,20 м, починається передматерик і материк.

В кв. 2-6 вал зруйнований великим розкопом Я. Пастернака. Порівняно добре зберігся внутрішній схил валу. Він насипаний в основному з жовтої щільної глини. Тут нами було зафіксовано три горизонти кам'яних вимосток. Перша на глибині 1,50–1,80 м. Вона лежить на передматерику. Друга на глибині 1,40 м від сучасної поверхні. Третя на глибині 1,10–1,30 м. Вони є різночасовими, оскільки знаходяться на різних рівнях додаткових підсіпок з жовтої глини. Відсутність датуючих матеріалів не дозволяє їх точного датування. Проте за аналогічною картиною побудови типових оборонних валів Крилоського городища можна віднести їх спорудження до часу X–XI ст., XII–XIII ст. та пізнього середньовіччя.

Оборонний вал біля краєзнавчого музею

В місці, де високий оборонний вал перерізаний новітньою (1937–1939 рр.) дорогою, було зроблено його зачистку. Висота основного валу становить 6,5 м. В місці, де зроблено зачистку, його висота дорівнює 2 м. На перший погляд ця ділянка завжди сприймалася всіма дослідниками як результат зсуву основного валу. Після наших розкопок було встановлено, що це окремий допоміжний вал, який був доповненням основного. Далі на захід він був знищений і зараз не фіксується на поверхні. У верхній частині насип складався з якісної щільної глини товщиною 0,80 м. Нижче чітко простежено ядро валу з жовтої і світлої глини. Його висота 1,50 м, а ширина близько 6 м. Він насипаний на похованому чорноземі, який датується керамічним матеріалом фракійського гальштату. Тут є також сліди його порушення, пов'язаного, очевидно, зі спорудженням X–XI ст. В насипі валу простежено сліди його внутрішніх дерев'яних конструкцій.

У зовнішній (до рову) частині насип валу зруйнований дорогою та воронкою від снаряда, з внутрішньої до валу прилягає наземна будівля зрубної конструкції. Вона датується XII–XIII ст. Товщина шару – 0,20–0,30 м. Зверху залишки будівлі засипані жовто-сірою глиною, яка становить підсіпку валу (пізньосередньовічного часу). Внутрішній

схил цього валу має кам'яну вимостку. На валу виявлено сліди стіни-частоколу. Від неї збереглась глибока вузька траншея. Її глибина 3 м, ширина 0,40 м. В нижній частині траншеї добре збереглися рештки дерев'яних стовпів.

Оборонні вали в системі виїзду

Вал № 1

В місці розриву валу польовою дорогою зроблено зачистку східної стінки валу. Висота валу (сучасна) 1,5 м, ширина 7 м. Основу валу складала жовта щільна глина. Зокрема, верхній частині насип споруджено з жовтої глини товщиною 0,40 м. Нижче товщиною 0,30—0,40 м насипано шар жовто-коричневої грудкуватої глини. Під ним залягає шар жовто-коричневої щільної глини товщиною 0,40—0,50 м. В основі насипу валу знаходився прошарок з світло-сірої глини. Це був похований чорнозем, який лежав на сіро-коричневому материкі і передматерикі. В зв'язку з тим, що рельєф тут підвищується в бік рову, стратиграфія шарів насипу валу відповідно сформована. З зовнішньої сторони валу простежуються сліди дерев'яної стіни з горизонтально покладених колод, які стримували її від розповзання. З внутрішньої частини, в насипі валу, не виявлено слідів підпорної стінки. Насип валу тут повільно опускається до майданчика.

Дослідження стратиграфії рову, що заплив, показало наявність первісного рову на глибині 0,60 м. Його ширина тут 2,5 м, заповнення — сіра щільна глина. В середній частині для стоку води прокопано рівчак шириною 1 м і глибиною 0,5 м. Рівень первісного дна від давньої поверхні знаходиться на глибині 2,5 м. Ширина (по верхніх стінках) рову 10—11 м.

Вал № 2

В місці розриву валу зроблено його зачистку. Висота валу — 1,5 м, ширина — 6,5 м. Основу валу складала жовта щільна глина. Зокрема, у верхній частині валу простежено сірий шар товщиною 0,5 м, нижче — шар жовто-сірої глини товщиною 0,6 м. Під ним залягав прошарок 0,20 м сіро-жовтої глини. В підшві валу знаходиться шар з жовтої грудкуватої глини товщиною 0,25 м. Він лежить на похованому чорноземі, який переходить у чорний темний передматерик.

З зовнішньої сторони валу простежуються залишки від підпорної дерев'яної стінки з горизонтально покладених колод. З внутрішньої

сторони насип валу має повільний спуск до майданчика. Ширина первісного насипу валу становить 6–6,5 м, висота — 1 м.

Розріз рову показав його ідентичність з ровом валу № 1. Його ширина внизу 2 м, ширина сучасна по верхній стінці 9,5–10 м.

Вал № 3

В місці, де вал був найменше зарослий кущами та деревами, закладено траншею шириною 1,5 м. Крім того, звертаємо увагу на те, що в цій частині вершина валу була спланована під невеличкий майданчик, де могла стояти якась споруда. В інших місцях вал має типове завершення. Цей вал набагато більший за попередні. Його сучасна висота 2–2,5 м, ширина — 13–14 м. Внутрішня конструкція валу має складну побудову. Зокрема, його основу складав потужний жовтий глиняний вал шириною 8 м і висотою 2,5 м. Внутрішній схил валу похилий, очевидно, з невеликою підпорною стінкою. Із зовнішньої сторони насип валу був укріплений від розповзання дерев'яною стінкою-частоколом. Виявлено сліди глибокого вузького річища з добре збереженими (у вигляді струхлявілого дерева) вертикальними колодами. Ширина річища 20–30 см і глибина в материк 0,6 м. Збережена загальна висота — 2,5 м. В траншеї при горизонтальній зачистці вдалося зафіксувати і одну поперечну дерев'яну стяжку (між частоколом і внутрішньою підпорною стінкою).

Із зовнішньої сторони валу знаходився земляний укіс шириною (в основі) 3,5 м. Він був насипаний з чорної щільної та жовтої мішаної глини. Із зовнішньої сторони він мав також підпорну дерев'яну стінку на рівні похованого чорнозему. На віддалі 2 м від неї знаходилась ще одна невисока підпорна стінка на рівні передматерика і материка. Таким чином, загальна ширина валу з укосами сягала 14,5 м.

На валу, очевидно, в XII–XIII ст. була побудована невеличка будівля (вежа?). Її залишки в культурнім шарі на підпрямокутній вирівненій площині валу.

Дослідження оборонного рову валу № 3 показало наявність двох хронологічно різних його споруджень, очевидно, X ст. та XII–XIII ст. Верхній рівень виявлено на глибині 2,5 м від сучасного дна рову. Нижче первісний рівень не виявлений до кінця, тому що був заповнений водою від частих осінніх дощів. Загальна ширина сучасного рову 15 м, глибина 3,5–4,0 м.

Відсутність датуючих матеріалів не дозволяє точно датувати ці три вали. На нашу думку, вони споруджені в X ст., а в XII–XIII ст. не використовувались (за винятком часткового використання валу № 3).

Опис речового матеріалу

В розкопі I виявлено цілу групу пізньосередньовічної кераміки, очевидно, датованої кінцем XVI — початком XVII ст. згідно з історичними даними про розташування тут у цей час єпископського осідку. Крім того, вона має аналогії серед пізньосередньовічних матеріалів з території України, зокрема Львова. Це датування підтверджується знахідками тут мідних монет-боратинок (XVII ст.) Речі Посполитої. Асортимент керамічних виробів невеликий: горщики і покришки /рис. _____/. Горщики переважно тонкостінні чорного, сірого та світло-жовтого кольорів. Інколи з лощінням. Прикрашені вони переважно візними лініями біля основи шийки. Горщики мають приземкуватий силует навіть інколи банковидної форми. Вінчики різко відігнуті назовні. На місці з'єднання шийки і плічок появляється характерний внутрішній злом, який є основою для покришки. Вінчики зрізані зверху горизонтально. Оформлення вінець часто характеризується валикоподібним виступом. Діаметр вінчика 12—16 см. Денця добре виділені, тонкі /рис. _____/.

Покришки також типових пізньосередньовічних форм з характерним круглим держакком. Покришки в цілому високі.

Основна маса фрагментів кераміки XII—XIII ст. належить горщикам, які мають високі піднесені плечики, часто коротку шийку і відігнуті назовні вінця з закраїнкою для покришки. Значна частина посудин має характерний «кльововидний» вінчик. Звертає на себе увагу значна кількість горщиків, верхня частина яких ззовні і всередині покрита білою поливою (ангобом).

Окремі посудини прикрашені на плечиках геометричним (лінійним) орнаментом.

З інших керамічних форм знайдено багато уламків стінок товстостінних амфор з характерною рифленою поверхнею. Одиначні екземпляри належать фрагментам кераміки X—XI ст. з характерним оформленням вінчика з манжетом.

В розкопі знайдено декілька фрагментів керамічних полив'яних плиток від підлоги, очевидно, Успенського собору, зокрема прості, без зображень, квадратні плитки товщиною 1,5—2 см. Окремі плитки мають на лицевій поверхні зображення рослинного орнаменту /рис. ____/. Цікаве одне зображення з нижньою частиною грифона, і в куті геральдичний знак — «розквітлий трипут» /рис. ____/. В розкопі знайдено декілька фрагментів скляних браслетів голубого, синього (кручені) та жовтого (гладкі) кольорів.

Виявлені в розкопі залізні ножики, які відносяться до XIII ст. (3 шт). Вони відрізняються великим розміром леза — довжиною 15—17 см /рис. ____/. Ножики XII—XIII ст. невеликі, з прямою спинкою і виділеним черенком /рис. ____/.

В розкопі знайдено дві шпори. Одна — пізньосередньовічна з «зірочкою» /рис. ____/. Інша — давньоруська з «шипом» /рис. ____/.

Серед знахідок можна виділити три бронзові тарілочки-підвісочки. Їх діаметр 6 см. Дно випукле з отвором /рис. ____/.

Розкоп II Серед керамічних виробів виділяється група горщиків з діаметром вінчиків 19—20 см. Плечики в них високі. Вінчики злегка відігнуті назовні і горизонтально зрізані або з «кльововидним» оформленням. У верхній частині покриті білим ангобом. Іноді на плечиках нанесено лінійний орнамент з 3-5-8 смужок /рис. ____/. В розкопі виявлено декілька скляних браслетів. Вони тонкі, кручені або гладкі. Колір синій, жовтий і сірий. Товщина їх 0,35—0,40 см.

Розкоп III В розкопі знайдена численна група керамічного матеріалу, який виявлений в межах великої палацовидної будівлі. В зв'язку з тим, що її повне розкриття буде проведено в наступному сезоні, повний опис керамічного матеріалу буде подано в наступному звіті. Зараз можна сказати, що керамічний матеріал дуже однотипний і датується другою половиною XII — початком XIII ст. /рис. ____/. В основному це горщики з високо піднесеними плечиками, короткою шийкою і відігнутими назовні вінчиками. Майже всі вінчики мають «кльововидне» оформлення, косо чи прямо зрізані. Всередині — зокраїнка для покриття. В верхній частині часто покрита лінійним орнаментом. Іноді ангобовані з поливою /рис. ____/.

В житлі № 1, напівземлянці, знайдено декілька фрагментів кераміки з манжетовидним оформленням вінчика. Може бути датована X—XI ст., але за характером тіста і випалом, а також за гончарним (ніжним) оформленням дозволяє віднести її до кінця XI — початку XII ст.

В розкопі знайдено багато уламків керамічних плиток чотирикутної форми товщиною 3—4,5 см, покритих поливою зеленого та жовтого кольорів /рис. ____/. В розкопі знайдено і декілька фрагментів посудин — галицьких амфор, які мають вертикальний вінчик із зовнішнім великим пояском для підвішування способом шнурової петлі /рис. ____/.

Значна частина керамічних уламків посудин належить галицьким амфорам /рис. ____/ типових для XII—XIII ст. форм.

Весною 1995 р. в м. Івано-Франківську проведено безплатні невеликі охоронні розкопки в зоні будівництва офісу «Градобанку» (вул. Галицька). Закладений будівельниками котлован /40х26 м/ зруйнував частину бастіону Станиславівської фортеці XVII ст., в'їзну вежу — «Галицьку браму» та міст. Нами проведено зачистку стін котловану. Зокрема, в південній частині виявлено фундаменти підпорної стіни, яка стримувала від розсування земляний бастіонний вал, насипаний з жовто-сірої глини. Фундаменти складені з великих кам'яних блоків на розчині. Ширина стіни 1,5 м. Збережена висота 1 м. В підоснові бастіону на материку була здійснена підсипка з шутру, потім з каміння і зверху цегляна кладка в 1 шар. Це було викликано наявністю тут близьких підземних вод.

В східній стінці котловану виявлено потужну кам'яну основу під «в'їзну» вежу, яка виступала за лінію оборонних стін. Характер основи: рване каміння, забутоване дрібним, пролито розчином. Ширина основи 14 м. Висота більше 2 м. З півночі до основи вежі (в рові) примикав міст. Добре збереглися три цегляні арки. Загальна ширина мосту близько 10 м.

В південній стінці на глибині 1 м під шаром пізньосередньовічного будівельного сміття виявлено культурний шар середнього трипілля. Знахідки дуже фрагментарні.

З нашої ініціативи міською адміністрацією намічено ряд заходів з часткової музеєфікації згаданої основи «Галицької брами», яка доречно вміщена в герб міста.

В роботі археологічної експедиції брали участь наукові працівники відділу археології Івано-Франківського краєзнавчого музею М. Вуянко, А. Кравець та працівник національного заповідника О. Мельничук.

Керівник експедиції:

В. Баран

Заст. керівника експед.:

Б. Томенчук

Інвентарний список
археологічних знахідок (Крилоське городище) 1995 р.

П/п	Найменування	К-сть	Місце знаходження	Примітки
1	Вінчики посудин	265	розкоп I	XII–XIII ст., XV–XVII ст.
2	Стінки посудин	93	—"	—"
3	Цвяхи залізні	6	—"	—"
4	Залізні ножики	8	—"	—"
5	Керамічні плитки	12	—"	XII–XIII ст.
6	Залізні предмети	7	—"	—"
7	Залізні ножиці	1	—"	XVI–XVII ст.
8	Залізна колодка	1	—"	—"
9	Залізне кресало	1	—"	—"
10	Залізна шпора	1	—"	XVII ст.
11	Залізна шпора	1	—"	XII–XIII ст.
12	Вістря стріли	1	—"	—"
13	Залізна підківка для чобіт	1	—"	—"
14	Скляні браслети	7	—"	—"
15	Бронзова пряжка	1	—"	—"
16	Монети-боратинки	4	—"	XVII ст.
17	Вінчики посудин	36	розкоп II	XII–XIII ст.
18	Стінки посудин	20	—"	—"
19	Скляні браслети	5	—"	—"
20	Підсвічник /стержень/	1	—"	—"
21	Вінчики посудин	59	розкоп III	XII–XIII ст.
22	Стінки посудин	83	—"	—"
23	Фрагменти посудин	4	житло I	XI ст.
24	Фрагменти амфор	18	розкоп III	XII–XIII ст.
25	Керамічні плитки	12	—"	—"
26	Залізні цвяхи	6	—"	—"

Список ілюстрацій

1. Загальний вигляд Крилоського городища з місцями розкопок.
2. Розкоп № 1 план.
3. Розкоп № 1 фото.
4. Розкоп № 1 фото.
5. Розкоп № 3 план.
6. Розкоп № 3 план, розрізи.
7. Розкоп № 3 фото.
8. Розкоп № 3 фото, житло — І.
9. Розкоп № 3 фото, житло — І.
10. Розкоп № 3 фото.
11. Розкоп № 3 фото.
12. Розкоп № 3 фото.
13. Розкоп № 3 фото.
14. Розкоп № 3 фото.
15. Розкоп № 2 план.
16. Розрізи валів план.
17. Знахідки Крилос 1995 рік.
18. Розкоп по вул. Галицькій, м. Івано-Франківськ.

Volodymyr Baran (Kyiv, Ukraine)

Bohdan Tomenchuk (Ivano-Frankivsk — Kolomyia, Ukraine)

Report on archaeological research for 1995

The archive of the library of the National Reserve “Ancient Halych” preserves numerous scientific reports from archaeological, ethnographic, historical, local history, and research (survey) expeditions. Over more than thirty years of the Reserve’s activity, these materials have formed a valuable resource for scholars. The earliest archaeological report concerns excavations conducted under the supervision of archaeologists Volodymyr Baran (Kyiv) and Bohdan Tomenchuk (Ivano-Frankivsk) during the 1995 field season. The main work was carried out at the Krylos hillfort in the village of Krylos, Ivano-Frankivsk region. Most of the discovered artifacts and findings were added to the museum collection of the newly established Reserve. This report is published in accordance with the original, preserving all its features of formatting, abbreviations, orthography, and the included drawings, tables, and photographs.

Keywords: *Krylos, V. D. Baran, B. P. Tomenchuk, archaeological excavations, excavation site, stratigraphy, Ancient Halych, dwelling, rampart, oven, pit.*

Упорядкував Андрій Петраш (Галич, Україна)

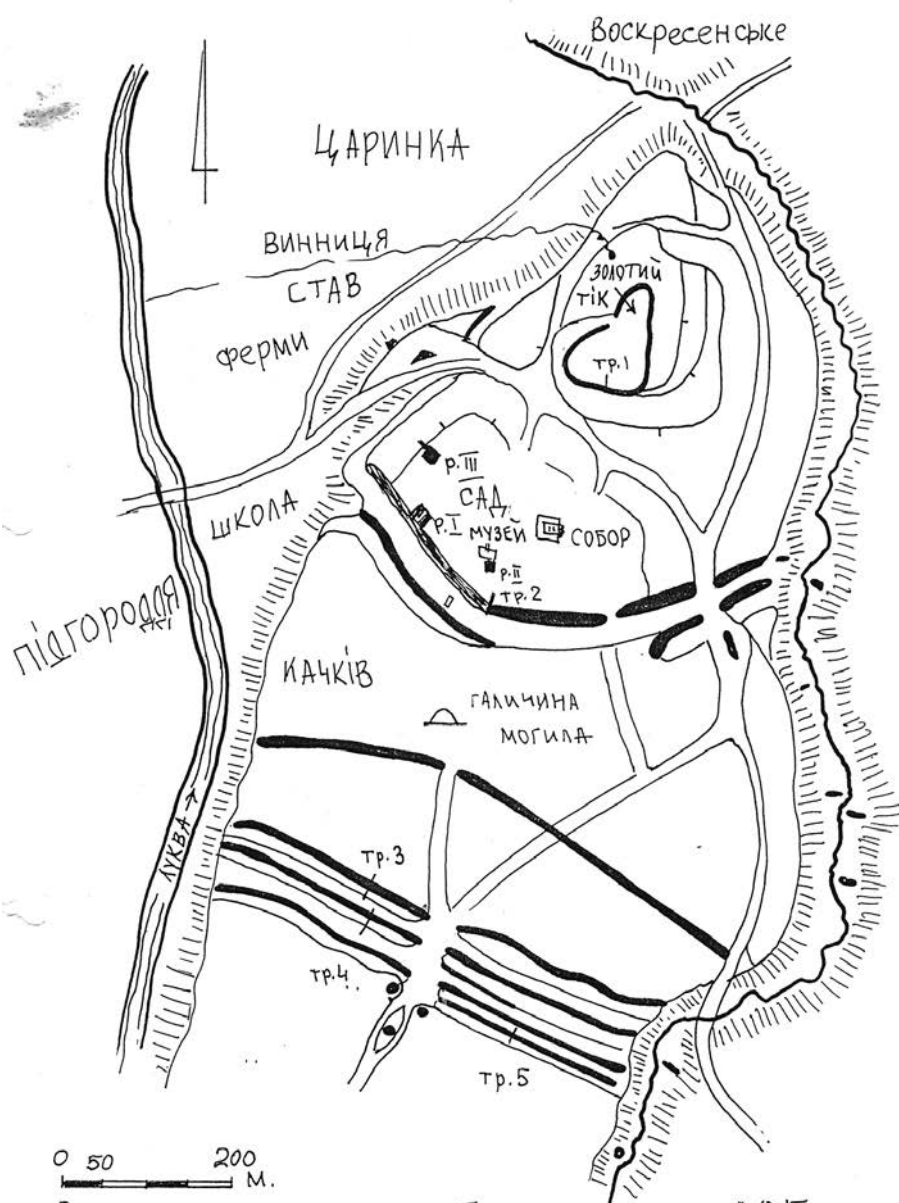

Рис. Крилоське городище. 1995 рік.

Рис. Крилоське городище. 1995 рік

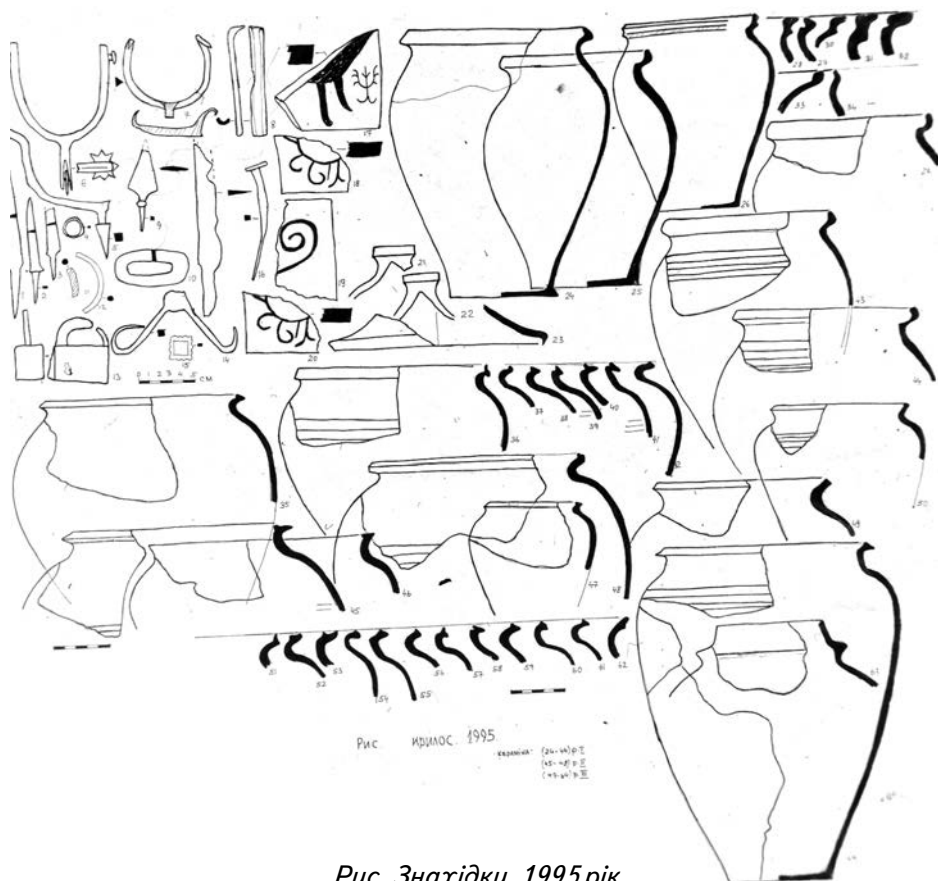

Рис. Знахідки. 1995 рік

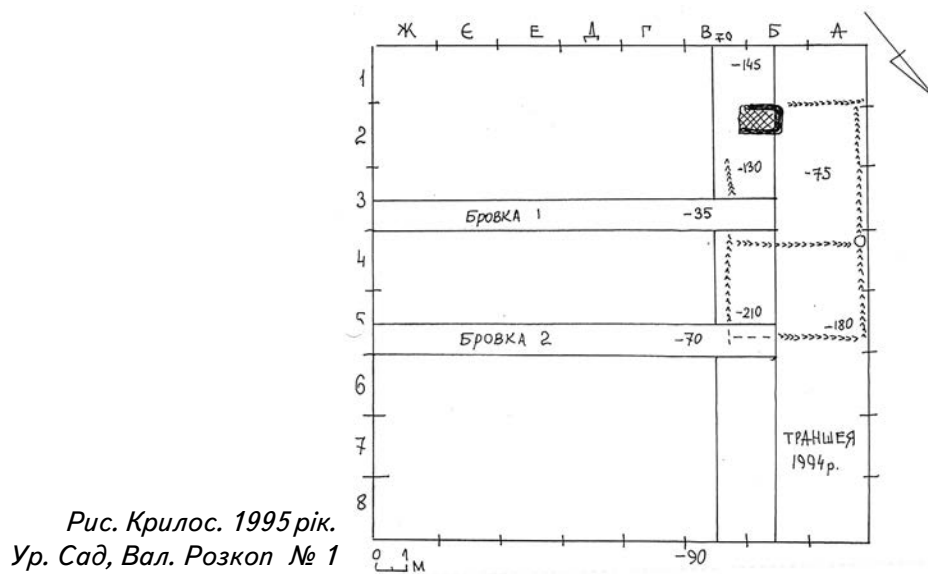

Рис. Кринос. 1995 рік.
Ур. Сад, Вал. Розкоп № 1

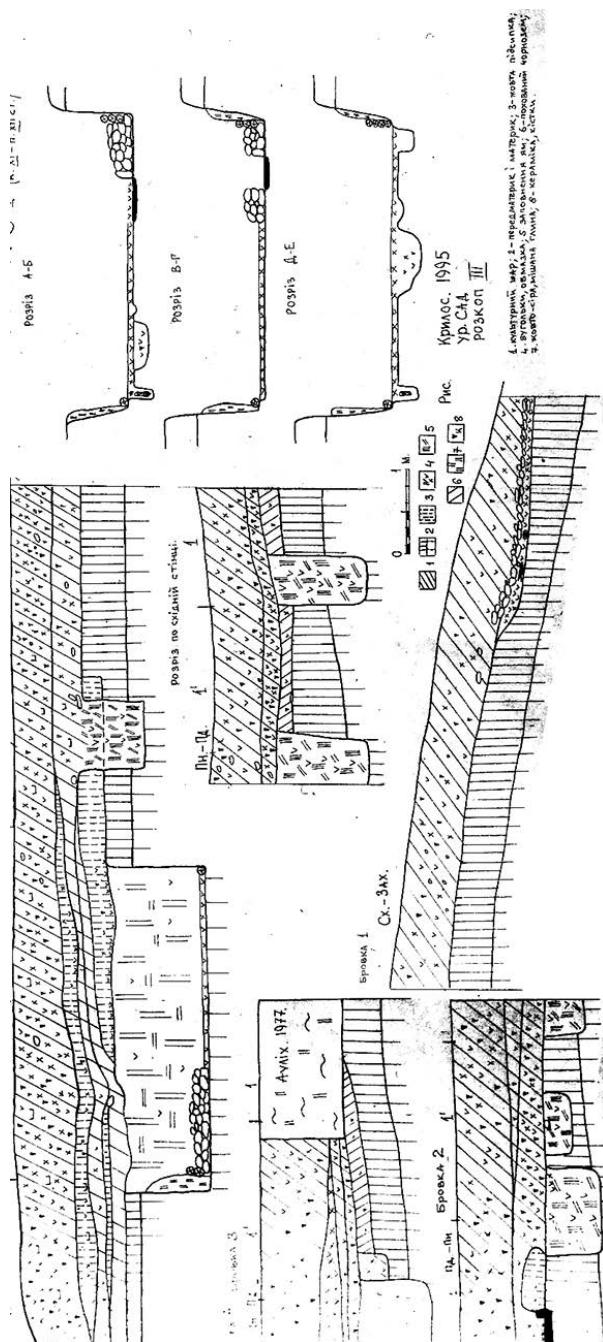

Рис. Розкоп № 3. Розрізи

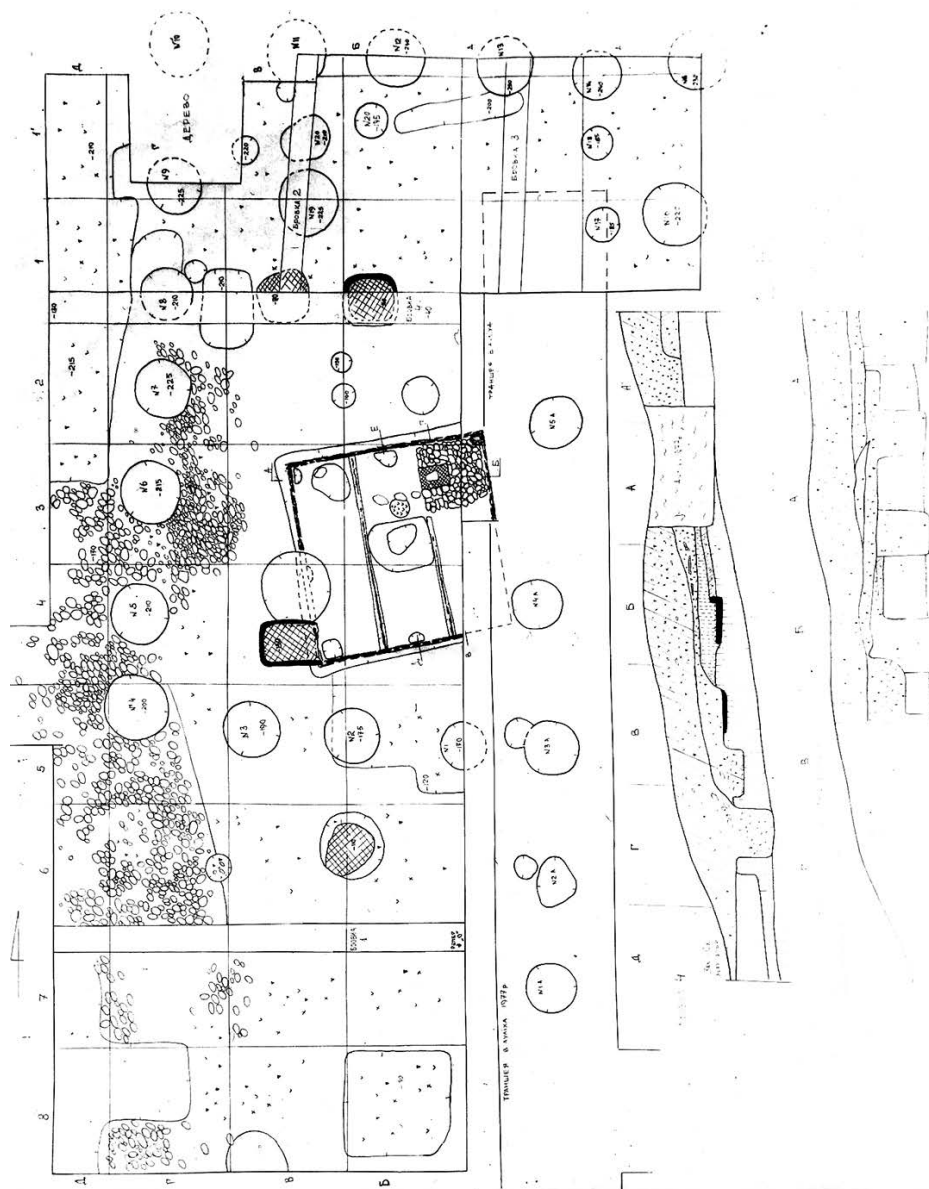

Рис. Розкоп № 3

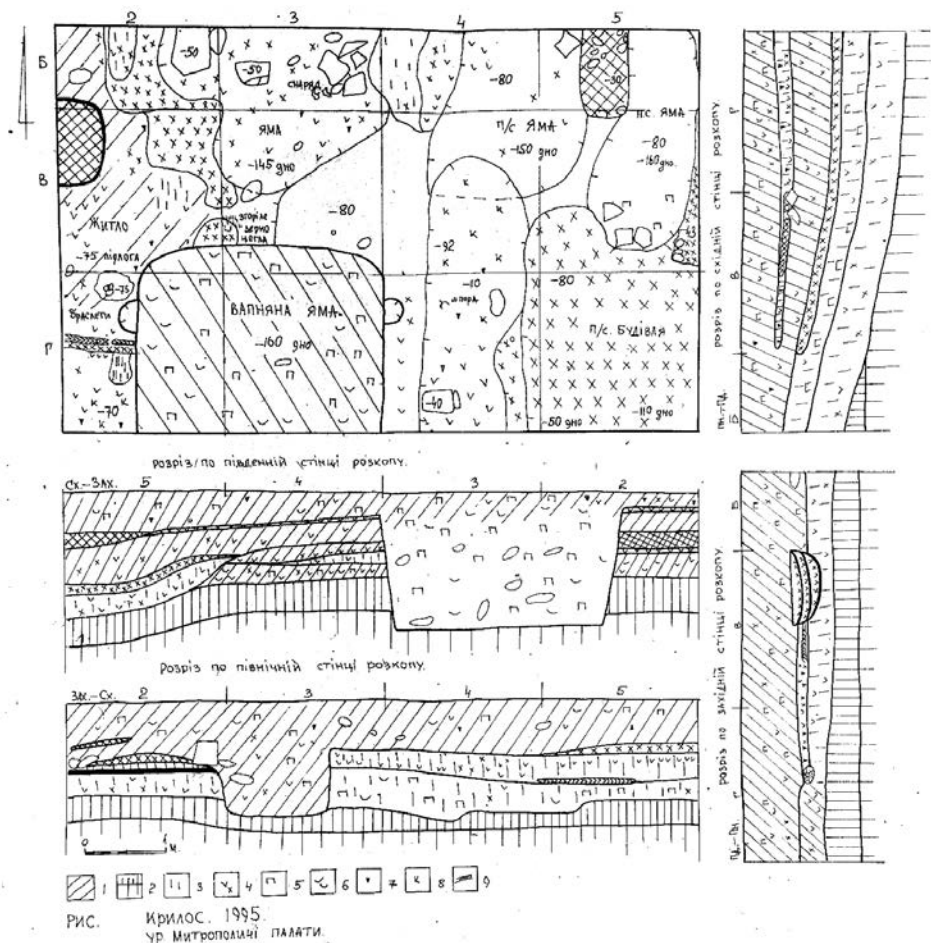

Рис. Розкоп № 2

Рис. Розкоп № 1

Рис. Розкоп № 1

Рис. Розкоп № 3. Вид з півночі

Рис. Розкоп № 1

Рис. Розкоп № 1

Рис. Розкоп № 3

Рис. Розкоп № 3. Житло-І. Вид з заходу

Рис. Розкоп № 3. Житло-І

Рис. Розкоп № 3. Вид із заходу

Рис. Розкоп № 3. Вид з Пд. Зх.

Рис. Розкоп № 3. Вид з півдня

Рис. Розкоп № 3. Житло № 1. XI ст.

Рис. Розкоп № 3. Житло-І

Рис. Розкоп № 3. Ж. І